

A SZÍVETEKRE BÍZOM

POLNER ZOLTÁN VERSESKÖNYVE

Első kötete, az 1962-ben megjelent *Szigorú vallomás* jellegzetesen pályakezdő kötet. Különösen a tájversekben, tele van reminiscenciákkal — az önkéntelen hatás értelmében vett visszacsengésekkel persze. A megkapóan áradó *Nyitány*-ban pl. ezt olvassuk: „csak az ég bádoglemezeit mosta / az eső reménytelenül.” Az eső, a bádóg (pléh) és a reménytelen monotonía közös képzete József Attilából ismerős: „En mint nehéz esők / vastag rongyai mosogatják / a csorba pléhtetőt” (*A város. peremén*). A *Ferencszállás* c. szonett első két strófája hibátlan költészet, az impresszionista hagyományból építkező, de teljesen egyéni hang:

*Szertelen lapály. Nyitott tenyerén a
szél felbőszült jegenyéi állnak.*

*Messze csöpp állomás. Veszteglő, néma
kazlak a majornál. Fehér házak.*

*Megriad a ködlombú szilvás néha,
vállára tengernyi varjú száll nagy
fellegben s látni amint betakarja
a csend gazdag birtokát a tájat.*

A harmadik strófában viszont megint József Attila kísért („Kontyos füst virágzik a kémények / előtt” — folytatódik a szonett, a *Füst*-ben pedig ez áll: „Kis, nyurga füst virágzik hold előtt.”) És jelen van ott Juhász Gyula is, mert a versszakot záró sorok („A falu köré a halk este / le a Marosig öblös fényhálót von.”) tőle ismerősek: „Háló! fon az est, a nagy barna pók.” Jól szemlélteti e darab az induló költő kompozíciós technikájának sutaságait is. Az utolsó strófa cselekményes, epikus jellegű, leejti a költeményt: eddig képekben írta végig, most szinte prózaian agyoncsapja: „Később, hogy a munkákt véget érnek, / kis ablakok figyelnek lépésekre, / telik az iskola, s a kultúrotthon.” A *Tanya a határban* — megint szonett, különben az is jellemző, hogy mennyi szonett van e kötetben — ismét Juhászt juttatja eszünkbe, hasonlóképpen *Az öröm nyarai*: „A végtelenül kék időben / zengőbben egyre valahol, / harsányan egy tücsök dalol.” (Vö. „Ott fön, ahol most vén harang dalol, / Dugonics András búsuit valahol.”) A *Szeged* viszont Atyból merít: „Minden szerelem dühös vérszerződés, / ha letagadtok, akkor is vagyok.” Ugyanígy a *Szonett a ringyóságról*: „Nagy hitszegés és bánat lettél újra” stb. vagy a *Költészet*: „s őszöneimbe belevágja / a szépség büszke diadalmát”. A *Különös alkonyat* befejező sorait emeljük még ki („s öklüket rázva zúdulnak le / töltésről a pipacsok”), mert ezeket meg a kortárs Buda Ferenc *Szél* c. versének kitűnő képével rokoníthatjuk: „Ötszáz piros öklét / rázza az almafa.” Az átvétel azonban kizárt: ún. irodalmi találkozásról van szó, hisz Buda kötete 1963-ban, Polneré 1962-ben jelent meg. Öntudatlan, valamennyi első verseskötetét kísérő reminiscenciák tehát a szóba hozottak, s hogy forrásvidékeket jól jelöltük meg, arra a kötet címadó verse szolgált bizonyosságot. Polner Zoltán itt a nevezetteket invocálja: „Jaj Juhász Gyula! Jaj József Attila!” Nem az a baj azonban, hogy sok helyt még nem tudja elengedni mestereinek kezét; sokkal inkább, hogy legsajátabb költői énjét, képességeit és hajlamait egy tőle tulajdonképpen idegen, tárgyias-epikus hangvételnek rendeli alá az első kötetben, s így megközelített témái a harsány közéleti költő pózában jeleníti meg. Az *Őszinte agitáció* pl. — első darabját kivéve — a kötet egyik leggyengébb verse. Mintha tíz évvel korábban íródott volna: „Tisztelt közgyűlés — Elvtársak! / akiknek szent csoport, közös. / Ma a béke nyer csatákat, / aki megindul az a hős... / mint morajló vihar megáll velünk szemben / száz és száz termelőszövetkezet: / nagyszerűk, izmosak, győztesek.” Ez bizony sematizmus a javából. A versfűzér első felét, a látomásokkal, képekkel dúsitott *Múlt*-at Polner Zoltán írta, az idézett sorokat — évtizednyi távolból — egy helytelen irodalompolitikai gyakorlat diktálta neki. Ez is reminiscencia. A harsány *Testvéreim, harcoljatok, a Hirosima, a Falusi állomás*on, az érzelmes *Kisfiú*, de még a *Bizonyítás* is ugyanígy, szinte idegen darabok a kötetben: vagy a tárgyias fegyelem keretei bizonyulnak itt szűknek, vagy pedig a sematikus felfogott, direkt közéletiség harsog hamisan. Kedvünk van ideírni, hogy ezekben az években Váci Mihályon kívül Váci Mihályá senki nem lehetett. Ahogy

neki sokszor valóban sajátja a „Nem menekülhetsz!” Illyését idéző és korszerűen folytató epikus tárgyiaság, úgy nem lehet az erővel felvett látásmódja egy más alkatú poétának.

A *Szigorú vallomás* jobb verseit Polner már az új kötetet jellemző modorban írta: a dolgozók iránti csendes és konok hűséggel, szelíd tájakat rajzoló ecsetvonásokkal, a gazdagon kibomló modern költői képek nyelvén, a látomás erejével, mindemellett merítve a népköltészet egy költőileg még jórészt kiaknázatlan rétegéből, a babonák és hiedelmek világából. A tájfestő versek közül a *Nyugtalan tavasz*, az *Esti vázlat*, a *Marosmenti táj*, a *Nyár*, az *Őszi táj* vagy a *Tél méltók* említésre, a közeleti darabok közül pedig az olyan típusú vers, mint a *Hagymakaparók*. Aki oly szép hűséggel kötelezi el magát e kétkeziek mellett, s akinek annyira természetes élettér mai valóságunk, annak felesleges kiáltozva bizonygatni. Az új kötet egyéni hangját előlegező darab még a csak címében konvencionális *Falusi rege*, e sejtelmes-babonás vers mellett a jól tömörítő *Dal*, a képi anyagával figyelmet keltő *Költészet*.

Második könyvében Polner Zoltán a pályakezdő kötet jó verseinek útján ment tovább. A felhangoktól könnyen megszabadult: alkatára, képi erejére hagyatkozott, kompozíciós fegyelme meghiggadt, pontosabb és tömörebb lett, szabadjára engedte látomásait. A sematikus töltésű direkt közeletiség átadta helyét egy differenciáltabb látásmódnak.

*Versem lobogj,
vers szüless meg,
hogy használható lehessen
a világ
tárgyai között —*

így fogalmazta meg a maga józanul és pontosan bemért szerepét *Hitvallás* c. ars poetica-jában. S igaza van Faragó Vilmos kritikájának: „egyetlen lokális élményből, a Szeged és Kiszombor adta impulzusokból költészetet teremt.” De nincs ebben semmi ördögösség, valamennyi valamire való szegedi író ezt tette mindig, hisz jelen esetben a Szeged—Kiszombor motívum is jóval többet jelent önmagánál: az adott társadalmi valóság egyik legjellemzőbb jelenségének művészi megközelítését. Az ide sorolható versek elsősorban egy életforma változásáról — a parasztieről — vallanak, míg mások a feltétlen elkötelezettség köreiből visszahúzó tendenciákra kérdeznak rá, morál és magatartás polgári rekvizitumait szatirizálják. Nagyon érdekes és jellemző, hogy a plakátharsány derűlátás Polner verseiben egyfajta fanyar, groteszk hangnak adta át a helyét. Reális tapasztalás, bölcsesség, derű, de némi rezignáció is vegyül a *Fanyar szorongás*, a *paradicsomon kívül*, a *Zsoltár*, a *város*, a *hetedik napon* c. darabokba, melyek összetartozóságát a kötet kompozíciója jelzi is: egymás után következnek a *Szép kötelesség* c. ciklusban. Szó sincs azonban valamiféle eszmei elbátortalanodásról, maszekellenes dührohamoktól sem tájékozódik Polner említett versei, tényekből kifejlő józan költői számvetés mindahány.

Falusi környezetéről, a parasztság új életformába fordulásáról Polner Zoltán itt már nem üres pátozzsal és a perspektívák ügyes adagolásával beszél, hanem úgy, mint aki közvetlen, bensőséges emberi kapcsolatokra talált, s akinek nyelvét immár a közösségi együvé tartozás igazítja tisztá beszédre. A hagyományos paraszti létforma történelmi átalakulásának kérdését már nem közelítheti meg a sematizmus oldaláról és a sematikus esztétikai ideálok jegyében. Nem a dübörgő gépeket veszi leltárba, sem a ringó búzamezőt — vagy ha beszél is róluk, a közvetlen élmény hiteles hangján, mint pl. a *Faluk*-ban —, hanem az elmúlásról készít leltárt: a pusztuló tanyákról és lovakról, érzékeltetvén egyszersmind a roppant sorsváltás kényszerűen tragikus színeit vagy csendes elégiáját is. Ez a nehezebb emberi és költői feladat! A nagyon szép *Lovak* tartozik a verscsoportba, ahol — mint minden jó versben — a gondolat művészileg hitelesített. Tulajdonképpen egyetlen összefüggő látomást olvasunk: az első és utolsó strófa adja a keretet, amely versszakok képanyaga ugyanazon elemekből épül fel:

*Az ég istállóajtáját
rájuk csapta az alkonyat.
Hová lettek a borostás mezőkről a
lovak*

szétnéznek. Habos szájukból
előlobban az esti köd
s az égbe húzzák a szénaillatú friss
mezőt.

Közben csak egy helyt esik szó a „hánytorgó fájdalomról”, s így Polner többet mondhat egy történelmi folyamat megváltoztathatatlan előretöréséről, mintha konkrét tárgyas verset írna, mert megtalálta a mondanivalójával és költői alkatával harmonizáló adekvát művészi kifejezőmódot. A *Fény parafrázisa* c. darab is végtelenbe tágitottságával, merész látomásaival röppen feljebb a pusztá valónál: „habos napsütésben griffmadár falvak / ragyogtatják csapongó szárnyuk fehér tollait”, s a költő értük kiáltozva löki szét „a tenyérnyi, elkorhadt ablakokat.” Az *udvar*, *A szétvert tanya* és a *Tanyák* is mind az elmúlás látomásos költői megjelenítései. Miként fentebb a feleslegessé váló vagy halálra vert lovak látványa, most a funkcióját veszített, immár semmire nem használható holmikkal teli udvar indítja elégikus, de könyörtelen számvetésre.

*A tanyákat megfojtja a szél
felettük az eget benövi a gyom
s a torkon lőtt gémeskutak
elzuhannak az udvarokon —*

így sűríti össze megkapóan és magas képi igénnyel Polner Zoltán a *Tanyák*-ban e versek lényegi mondanivalóját. S amikor ebben a kötetbe mégis tárgyiasnak tetsző friss közéleti verset iktat, akkor is más már: költői énjéhez hajlítja az anyagot. Tessék elolvasni a *Kiszombor*-t: ebbe is vegyül némi groteszk hang („Ide nem / látogatnak le kényes turisták / soha”), de a remeklés nem ez a versben, hanem az egyetlen képrendszer („Íme a falu kikötője”) pontos és fegyelmezett végigvitele, a közvetlen tapasztalati valóság költői szférába emelése.

Polner költői eszközei az új verseskönyvben jelentősen gazdagodtak, finomodtak és fegyelmeződtek. Olyan típusú tömörítő verset, mint a *Szigorú vallomás*-ból a *Dal*, most többet is közreadott.

*Immár a gyöngyszínű fák
csapkodó kénsárga szárnya
sodorja tőlem lépteidet messze
idegen más határba —*

olvassuk a *Dal*-ban. A strófába épített kép látszólag érthetetlen, holott csak nagyon tömör: nyilvánvalóan egy motoron vagy vonaton való utazás közbeni képzelgés megjelenítése; a jármű mellett kétoldalt elsuhanó, csapkodó szárnyakat növesztő fák képe ebben az összefüggésben teljesen reális. Ha így részleteznénk azonban, mint mi tettük a feloldás során, elveszítené költői lényegét, Gedicht-jellegét. E versek sorában kell említeni a kitűnő *Rondó*-t is. Az estéről így beszél itt a költő:

*Káromló szél hajtja a hajnalszügyű fákat
fekete mezőkön át
a nap lángoló itatójához.*

Tulajdonképpen *A hetedik napon* és a *Babits-háznál* c. versek kitűnő képeinek újrafogalmazásával (vagy első megjelenésével? — kronológiai fogódzónk nincs) találkozunk itt, s Polner képteremtő erejének érzékeltetésére emeljük ki őket:

*Hátunk mögött a pályaudvarok kormos
mezőire kitolatott mozdonyok bögnek.
Az utcák kivetik a sínek fényes lasszóit
és bekerítik a hazaérkezőket.*

*Lent házait vízre tereli Esztergom,
csattogó ostora tehervonat.
Lomha fejét magasba felszegi a Dóm
s elbődül hosszan.*

De térjünk vissza a *Rondó*-hoz. Itt is valamely eltávozás (utazás) vagy esteli hazatérés adja a tárgyi szituációt, s a rondó-műfaj törvényei szerint a költő töprengései közé ún. közjátékok ékelődnek: a távoli szeretőre gondolás képzei, illetve amannak víziói. A kettős egybejátszás mellett a természeti képek és az otthoni tárgyak bravúros, montázsszerű egybevágasát is sikerrel oldja meg a vers. Legszébben ezekben a sorokban: „Látod amint morajlanak a bútorokban / az erdők...” Hasonlóan modern tömörítő vers a kötet egyik legjobb darabja, a *Gyermekkor*: a férfi meditációja a gyermekkorról, majd a józan belátásé — ne üssük le a madarat, maradjanak mieink az ifjúság szép emlékei. A vers ismét csak fegyvelmezett és pontos képrendszer elemeiből áll, s ami a legizgalmasabb benne: egyetlenegyszer sem mondja ki direkt módon: az eget egy roppant madár képében adja előnkbe.

Egyéb jó verseket is említhetnénk (*Derkovits, Regő, Az anyaság dicsérete*, a kicsit még mindig juhászos *Bolyongások, Idill, Ünnepe előtt, Hűség*), s ezzel azt is megmondottuk, hogy Polner tájírása ugyancsak új színekkel telítődött, most is egyik erőssége kötetének. Végezetül külön kell szólnunk az új verseskötet *Ördögűző* c. ciklusáról. Előképe az emlegetett *Falusi rege*, már ott van az első kötetben. A ciklus verseiben Polner maga gyűjtötte babonák és hiedelmek érdekes költői parafrázisával lep meg bennünket. A verses vagy verses formában adaptált babonákban és mondókákban ő azonban nem az etnográfiai értékeket és érdekességeket keresi és találja meg, hanem a modern költészetre jellemző merész képzet-társítások, metaforák, szinte avantgardista képek sorát. Hasonló jelenség ez ahhoz, ami már jóval korábban Nagy László költői útján is lejátszódott: az 50-es években, amikor az avantgard hagyományok tilalmas dolgoknak számítottak, ő a bolgár népköltészetben fedezett fel „modernista” hatásokat. A Nagy László-i példa különben sem idegen Polnertől — ugyanúgy nem, mint a kitűnő Buda Ferentől vagy Serfőző Simontól, akikkel Polner szintén rokonságot tart —, az ő verseiben is érezni itt-ott e babonás beütéseket, bár magasabb szintű adaptációról még nincs szó. Jellemző, hogy amikor a babonás-balladás hatások igazetében maga is önálló balladát ír (*Gyilkos kút*), hagyományos, konvencionális és erőtlen marad. E hatásokat — sugallja e vers csődje — nem műfajilag kell gyümölcsöztetni, hanem a kifejezés rétegeiben. A ballada-forma bukását már Ady konstataulta, s Gaál Gábor nem győzte tételét népszerűsíteni. Ennél az egész *Gyilkos kút*-nál jóval többet mond pl. az *Esőkérlelő* egyetlen tömör sora: „feketéllik csordakút-öl.”

Polner Zoltán második könyvében az első jó verseinek útján ment tovább — mondottuk fentebb. A második kötet még több sikerült verset kínál: utat a harmadik verseskötet felé. (*Magvető Könyvkiadó 1966.*)

KOVÁCS SÁNDOR IVÁN

KÜLÖNÖS ISMERTETŐJELE: A FÉLELEM

BÁRDOS PÁL REGÉNYE

Vági, zsidó munkaszolgálatos nehéz helyzetében nem veszi el a reményt, megőrzi egészséges vállalkozó kedvét, és kitartóan igyekszik élni szerény lehetőségeivel. A táborélet kimerítő kényszer-napirendjét kisebb-nagyobb ügyeskedésekkel próbálja elviselhetővé tenni, hogy az erőszak teremtette ellenséges környezetben kialakíthassa a maga kis világát. Így járja meg néhányszor szülővárosát, Budapestet, szerez magának póteletet, ismerkedik meg az állomásfőnökkel, dolgozik a németeknek, mentesül a kötelező munka alól, folytat illegális cserekereskedelmet, menekít meg deportált zsidókat, szervez nekik tábori konyhát. Átlagon felüli intelligenciája, talpraesettsége környezete fölé emeli. Nemcsak a gyáva állomásfőnök vagy az otromba tizedes válnak játékszerévé: a német szakaszvezetővel való kapcsolatban övé az irányító szerep, és századparancsnoka is emberként kénytelen bántani vele. Vági sok mindenről tud: tud a gazdag zsidók akciójárói, következképp belelát századparancsnoka kártyáiba, ismeri a németek szállítási problémáit, nyílt titok számára az állomásfőnökék családi élete, a szociáldemokrata váltóőr bevátta terveibe, bejárja a környező falvakat, és ismeri az ott állomásozó német egységek harci szellemét. A főhős valóban nem panaszkodhat, jobban megy a sora, mint remélhette volna, egyedül a munkaszolgálatosok nem nézik jószemmel a közös sors alól magát kihúzó, a németekkel kollaboráló társukat. Értetlenül és magába roskadva hallgatja „sikerei csúcán” a német parancsnok szavait, amikor az közli vele: föbe lövik.